

Smid Róbert

Bolyai Lángnak

Amikor a *Bolyai* megjelenése után Láng Zsolt lett a hónap szerzője a Literán, egy elismert irodalmár közösségi média posztjában olvastam, hogy itt a lehetőség arra, meggyőzze: a jelentős írók között van a helye. Való igaz, Láng nem tartozik az agyonajnázott szerzők közé, akiknek a neve közzájón forog – ezen a helyzeten, persze, korrigált valamennyit a Libri-díj. És hogy Láng írói sorsa a szintén Marosvásárhelyen élő Vida Gáboréval mutat rokonságot, akinek hozzá hasonlóan egy sokadik – de nem feltétlenül az életmű csúcsát jelentő – könyv hozta meg az általánosabb ismertséget, vagy inkább Bolyai Jánoséhoz hasonlít, akinek teljesítménye csak jócskán megkésett elismerést kaphatott, ez a kérdés motoszkált bennem, amikor a *Bolyai* olvasásához hozzáfértem.

Láng Zsolt új regényét ugyanis annyiban elvitathatatlan rokoni szálak fűzik Vida *Egy dadogás története* című művéhez, hogy az utóbbi is végső soron önmagáról, a szöveg megírásáról szól, mely szöveget akár Erdély-regénynek is nevezhetünk. Lángé bizonyos mértékig szintén Erdély-regény (Bolyai alakján kívül elegendő itt Svájcnak és Erdélynek a gondolatrítmusszerűen ismétlődő, ám az elbeszélő által nem minden ironiát nélkülöző összehasonlítására gondolni), egyúttal pedig metaregény is, hiszen a narrátor (Herr Láng) azt a svájci ösztöndíjas utat fűzi össze az erdélyi matematikus történetével, amelynek keretén belül meg kell írnia Bolyai életét. A projektet nehezíti, hogy az elbeszélő bizonytalan abban, neki kell-e megírnia Bolyai történetét – egyébként ehhez kapcsolódva tűnnek fel kortárs magyar szerzők nevei is, Krasznahorkaiétól Nádasén keresztül Esterházyéig; míg Krasznahorkaival Svájcban találkozik Herr Láng, Nádasé nevét egy fogadáson hallja emlegetni, Esterházy pedig mint a Bolyai-regény lehetséges és ideális szerzője van beállítva. Az is hátráltatni látszik Herr Lángot az írásban, hogy bárkinek, akivel beszédbe elegyedik, ugyanazokat a paneleket kell újramondania az ismeretlen Bolyairól, amibe mindazonáltal a regény végén sem fárad bele, hiszen még a CERN-központban is felvetődik benne: valahogy el kellene hangozzék a tudós neve ott is. Az elbeszélő viszont nem Bolyain keresztül alakítja ki saját szövegét, és nem is rokonítja ketőjüket, nem azonosul földijével, inkább propagálja Bolyai sikereit és furcsaságait.

A regény egyes fejezetei a svájci alkotómunka és Bolyai életeseményei között váltakoznak, azonban az utóbbi fikciós írásjelenetei nem szerepelnek az előbbiben; végső soron inkább demisztifikációként működnek a Bolyairól szóló részek, a nagy zseni és az esendő tudós kontrasztját kihasználva. Illetve egy *Klein-kancsószerű* narratív alakzat is azonosítható a két történeteszl között: Bolyai a tanaihoz menekül, valahányszor számára kellemetlen magánéleti szituációba keveredik (például Várad Pállal, a Kollégiumból homoszexualitása miatt elbocsátott tanárral való beszélgetése során [318]),

Herr Láng pedig az interperszonális, társasági viszonyokat szemléli Bolyai tanain átszűrve: „Igyekeztem egyszerű magyarázatot adni: ha fénysebességgel haladunk, akkor a tér alakja gömb, ha normális sebességgel, mint amilyen egy sétálóé, vagy akár egy szaladóé [...], akkor a tér alakja olyan, mint a tófelszín szélmentes időben” (23), majd néhány oldallal később: „Kamillát mind a négyen bólogatva hallgatták, de arcuk akár az úszómedence feszített vütükre, meg se [sic!] rezzent” (27).

Mindezek fényében a regény tétje egyértelmű: alkalmazkodnia kell valami nem narratív dologhoz, a matematikához, úgy, hogy az önéletrajzi paktumot is érvényesítse Herr Láng svájci tartózkodásánál, miközben a Láng és Bolyai nevek eltérő referenseinek egymás mellett futó története önmagukon belül is párhuzamosságokat kell eredményezzen. E párhuzamosság leginkább a Bolyai szájába adott *hálózatosság* elvén keresztül, a szereplők kapcsolataiban látszik megvalósíthatónak: Herr Lángnak a párjával, Évával való viszonya, a többi ösztöndíjossal való megismerkedése – és hogy azok szintén a párjukról, a családjukról, a kutatási témáikról mesélnek neki, mely témák néha önmagukban is párhuzamosságokat hoznak létre (például, hogy mind a megkésztet elismerést kapó Robert Walsernek, mind Bolyainak saját írása volt [79 sk.]) – Bolyainak az apjához és a nagy projektjéhez, a világtanhoz való hozzáállása mellé van állítva. Az így kirajzolódó hálózatban narratív leképezhetővé válik, egységes elbeszélői keretbe foglalható Bolyai fecniken, saját írásmóddal fennmaradt hagyatéka, felfedezésének kvintesszenciája.

Ahogy említettem, a megírt szerző nem azonosul regényhőisével, ám ez nem zárja ki, hogy mindketten egy térbe kerüljenek, annak ellenére is, hogy évszázadok választják el őket egymástól. A közös teret Marosvásárhely és a Svájc–Erdély-párhuzamok mellett a zsáner képezi meg. A *Bolyai* ugyanis – gondoljunk itt Péterfy Gergely *Kitömött barbárjára* vagy Gárdos Péter *Királyi játékára* – a manapság itthon is egyre népszerűbbnek látszó Wissenschaftlerroman, avagy tudósregény műfajának lehetőségeit aknázza ki, amikor Bolyai életét, illetve alakjának megírását tematizálja. A svájci és az erdélyi szál azonban aszimmetrikusan illeszkedik egymáshoz, amennyiben a regény plasztikus képet fest az ösztöndíj időszakról

– olyan jelenetekkel, mint hogy a kávézások során a rezidensek megbeszélik kutatási témáikat, a közös borozgatásoknál pedig egymás anyanyelvére csodálkoznak rá (l. pl. 77) –, míg a Bolyai életét előtérbe állító részekben az alkotáshoz látszólag nem kapcsolódó epizódok sorakoznak. Veréb Árnikának az Art7 portálon (2020. 04. 16.) megjelent kritikájában található megállapításával élve itt: „Talán ezért tudható meg a regényből olyan kevés a nemeuklideszi geometriáról, mert magát a fordulatot kitakarja a környezet, amiben végbement.” A különbség ott mutatkozik Herr Láng és Bolyai szála közt, hogy míg Bolyai megihletődik ezekben a hétköznapi helyzetekben – ha máshogy nem, úgy, hogy a tudományba menekül előlük –, addig Herr Láng haladásáról csak annyit tudunk meg, hogy néha utánakeres egy-egy digitalizált feljegyzésnek a pendrive-ján.

A prímszámmal jelölt fejezetek (melyek száma összesen tizenhét, amely szintén egy prímszám) alkalmazása ennyiben a fikciós szerző arra tett próbálkozásaként érthető, hogy a regényírást idomítsa annak matematikai tárgyához. Amikor viszont a szöveg megfontolja a Bolyai-féle tételeket, leginkább azt, hogy különböző vonatkoztatási rendszerekben, terekben más-más igazságok érvényesek (298) – erre jó példa a BATHORY felirat annak a kamasznak pólóján, akivel Herr Láng és Éva a CERN-ben találkoznak, hiszen míg előbbi számára ez az állítólag szülőzlányok vérében fürdő Erzsébetről elnevezett metálandát jelenti, utóbbiaknak az erdélyi fejedelmi családot (433) –, akkor a prímszámozásnál komplexebb módon is képes párhuzamosságokat előállítani a megírás módja és tárgya, Herr Láng és Bolyai, irodalom és matematika között. Ezért válhat át a tudósregény olykor társadalomfilozófiai szatírába (159 skk.), levélregénybe (107–15) vagy krimibe (pl. 296), és ezért használhat bármifajta narratív törés nélkül a drámára jellemző formai megoldásokat (pl. 62 sk.), vagyis a különböző műfajokat és műnemi jellemzőket egy közös fikciós keretbe tereli. Ezáltal Bolyai története nem narratív szinten, hanem a zsánerelemek keverése révén – amelyeket Bolyai saját elméletének az elbeszélésben érvényesítése váltott ki – gyakorlatilag saját *alterévé* válik; Bolyai tényleg bolyaisan lesz megírva ilyen módon. Még akkor is, ha

bizonyos értelmezési irányok egyértelműen az elbeszélői szöveg sajátjai, így például annak felvetése, hogy ha Bolyai apjának Gauss olyan jó barátja volt, akkor miért nem fizetett neki egy kocsi Göttingenből haza (255), vagy hogy az apák a fiúk sorsának alakítói és mozgatói (134).

Bolyai kvázi-olvashatatlan (mert saját írással rögzített, kevert nyelvű) hagyatéka viszont minden akadály ellenére ihletet ad úgy a narrátornak, mint a szereplőknek vagy az olvasónak; munkára ösztönöz, leginkább a párhuzamosságok keresésére a két történet-szál között. Ezek fellelhetők olyan formában, mint hogy bizonyos nyelvi kifejezések visszatérnek („- Anyádnak soha senki nem udvarolt. Ha apád nem veszi el, vénasszony maradt volna. Pár nélküli hervadt cipőfűző” [314], majd kicsit később: „Épp a borbélyműhely előtt álltam meg, hogy bekössem kibomlott cipőfűzőmet, és ahogy felemelkedtem, Paul integetett bent-ről” [326]) vagy tevékenységek ismétlődnek (például a sakkjátszma [168 sk., 241]). Aztán ott vannak az olyan egymás mellé állított helyzetek, mint hogy Horchidalra rányitott a nagyapja, miközben a matektanárával a korrepetáláson kívül más is történt köztük (342), ezt a történetet márpedig az után ismerjük meg, hogy Bolyai találkozik az állítólag gyerekeket molesztáló tanítóval (318). Horchidal ugyanakkor nem csak a krimi-szál miatt fontos figura, hanem mert az ő minden életrajzi tényről elszakadt Bolyai-feldolgozása erotikuskalandregény-formában nemcsak legitimnek tekinthető, de mise-en-abyme alakzata is a regénynek. Erre az elbeszélés is reflektál, amikor úgy fogalmaz, hogy „[m]egdöbbszent volt Horchidal kéziratában látni [ti. Bolyait], némiképp kellemetlen, mintha apánkat lesnének meg egy másik, nekünk ismeretlen családban” (340). Ekkor már túlvagyunk Bolyai álmán, amelyben Gauss az apja (210), és azon meditációján is, hogy „[a]rra gondolt, hogy apja kiszorította őt a saját életéből. Neki az apja életét kellett élnie. Apja nemzett magának egy fiút, hogy legyen egy másik élete. Csalóka látszat, hogy megkettőződött volna az Egy” (324). Hovatovább Horchidal kézírata ugyanúgy áthelyez egyik térből a másikba kifejezéseket (pl. a *snappt Radius* terminust Bolyai hímtagjának ívére használja), és nem kevésbé megy bele intim részletekbe az ő

narratívája sem, amikor Bolyaira koncentrál. Ráadásul Horchidal pontosan azt teszi Herr Láng könyvével, amitől Bolyai maga mindig tartott – és amit Herr Láng egyébként elmondott Horchidalnak: retteg, hogy felfedezései idegen kezekbe kerülnek (239). Innen nézve pedig Bolyai apaképe és Herr Lángnak az apává formálódó Bolyai-képe – hogy tudniillik nem lett volna író nélküle (397) – kiterjed arra is, hogy félti mástól az apát. Amikor ugyanis Herr Láng szembesül azzal, hogy valaki jobban halad Bolyai alakjának kidolgozásával, jobban ráérezett arra, miként lehet érvényesíteni a nemeukleidészi elbeszélésmódot – még ha egy olyan teljesen félrement referenciális keretben is, mint Horchidal kézírata –, akkor jön meg igazán az önbizalma ennek az életnek a megírásához.

Ugyanakkor, mint azt Kolozsi Orsolya megállapította a Könyvesblogon megjelent kritikájában (2019. 10. 27.), a *Bolyaiban* gyakran távol van a címszereplő úgy is, mint hogy gondolataiba mélyed, és úgy is, mint hogy sok esetben nem is róla, Jánosról, hanem apjáról, Farkasról van szó a Bolyai név alatt. Ez pedig azt, a recepcióban is jelentőséggel bíró tételt helyezi más fénytörésbe, hogy a testek alakítják a teret. Mert ha kétségtelen, hogy a regény tájleírásaiban – ahogy erre Bánki Éva rámutat az Új Nautiluson megjelent értelmezésében (2019. 10. 27.) – a teret benépesítő épületek és élőlények hozzák létre a svájci vagy az erdélyi miliőt, mégsem a tér, jelen esetben a magyar (erdélyi) ugar felelős Bolyai csődjéért, hanem az idő. Azaz, hogy Bolyai az időről csak úgy mellékesen, matematikailag gondolkodott. Nem gondolt igazán bele saját genealógiájába, az apjával való viszonyának alakulásába onnantól kezdve, hogy az nevelésének kizárólagosságát magához ragadta, egészen addig, hogy még a halála után is vele vitatkozik magában (322). A közös terükre ráeszmél ugyan olyankor, amikor egymás mellett nevetnek Gauss (163), vagy mellébújik a paplan alá (269) – akárha egy közös *palást* alatt –, de az idő szerepére az életében nem képes ráláttni. Nem gondol arra, hogyan építenek majd elméletére – miközben az elbeszélő folyamatosan Gödel és Einstein előfutáraként hivatkozik rá –, de ami a legfájdalmasabb kijózanodást illeti: nem látja, hogy apjának a Gauss-tól lenyúlt ötleteit tulajdonképpen

ő dolgozta ki, és neki kell publikálnia, mert bár nevük megegyezik, mégiscsak van annyi időbeli különbség (314), hogy ez már ne tűnjék plágiumnak – miközben, persze, Herr Láng annak a feltételezésnek is hangot ad, hogy Lobacsevszkij meg éppen Gausztól tudhatott Bolyaiék felfedezéséről (119).

Mindenesetre Láng könyve annyira látványosan igyekszik távol tartani magát a matematikai ismeretterjesztéstől még akkor is, amikor egy ismeretterjesztő előadásról kellene beszámolnia (433), hogy azzal egyértelművé teszi: a matematika, ha szélesebb közeg számára szeretnénk kommunikálni, műsorra válik (435); pusztá mutatvánnyá, látványos lézershow-vá a CERN látogatóközpontjában.

Az irodalom ugyanakkor mégiscsak megment valamit a matematika tudásából, státuszából, és ez kölcsönösnek bizonyul, mert éppen Bolyai elméletének köszönhető az is, hogy a regény a fikció egyik hagyományos apóriáját boncolgathatja, nevezetesen azt, hogy egy irodalmi szöveget nem lehet elhelyezni az igazság–hazugság oppozíció által határolt térben. Ezért a regénynek magát az igazság és a hazugság fogalmait kell újragondolnia, amennyiben előbbi tárgyilagos és érthető (299), utóbbi pedig „sem mire nem válasz. Csak egy újabb kérdés” (317). Ezt tanítja a matematika az irodalomnak, Bolyai Lágnak.

Láng Zsolt: *Bolyai*, Jelenkor, 2019.

PÁL KÁTJA: h7b2 -2014

